

Kvinnor i försvarsmakten

En jämförelse mellan Norge och Sverige

Abstract

Throughout history the right and the duty to participate in the country's national defense has been exclusively for men. Women have traditionally been excluded. During the 20th century male conscription was the main way to assure the need for soldiers in Norway and Sweden. Today both countries are seen as pioneers in gender equality issues, but the proportion of women in both countries' armed forces remain low even though they share the same goal to increase the number of women in the military. In 2015 Norway will become the first NATO country to introduce female conscription. In Sweden conscription was gender neutral but it ceased to be the platform for recruitment in 2010. This thesis outlines the arguments made for a higher proportion of women in the Norwegian and the Swedish Armed Forces as sourced from official documents published on each government's official websites. The arguments are analyzed from three feminist perspectives of security; a liberal feminist approach, a standpoint feminist approach and a post-structuralist feminist approach. In the conclusion it is stated that the arguments in Norway and Sweden as a whole are similar.

Nyckelord: Kvinnor i försvarsmakten, Norge, Sverige, Norden, könsneutral värnplikt, feministisk teori, FN:s säkerhetsråds resolution 1325

Antal ord: 9515

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Syfte och frågeställning	2
1.2	Metod: beskrivande idéanalys	2
1.3	Material.....	5
1.4	Disposition.....	7
2	Introduktion till feministisk teori	8
2.1	Feministiska perspektiv på säkerhetspolitik	8
2.1.1	Kategoriseringar.....	8
2.2	Liberalfeminism.....	10
2.3	Standpoint-feminism.....	11
2.4	Poststrukturalistisk feminism.....	12
2.5	Hur ser de olika perspektiven på kvinnor inom försvarsmakten?.....	14
3	Bakgrund	16
3.1	Kvinnor som soldater.....	16
3.2	Kvinnor i svenska försvarsmakten.....	17
3.3	Kvinnor i den norska försvarsmakten.....	17
4	Vilka är argumenten för kvinnor i försvarsmakten?	19
4.1	Lika rättigheter och skyldigheter oavsett kön.....	19
4.2	Trovärdighet och legitimitet	23
4.3	Den operativa effekten – kvinnor som resurs	25

4.4	Trovärdighet i internationella operationer – FN:s säkerhetsråds resolution 1325 om kvinnor, fred och säkerhet	27
5	Slutsats	30
5.1	Vad kan förstås utifrån feministisk teori?	30
5.2	Förslag till vidare forskning	31
6	Källförteckning	33

1 Inledning

Debatten om en ökad andel kvinnor i försvarsmakten tar avstamp i det förändrade globala säkerhetsläget. Idag sker de flesta krig inte mellan stater, utan inom stater, samtidigt har globaliseringen fört med sig nya hot så som terrorism, miljöförstöring och epidemier, vilka fått försvarsmakterna i Norge och Sverige att omdefiniera definitionen av säkerhet. Norge och Sverige har, liksom många andra europeiska länder, under de senaste åren utvecklat sina respektive försvar från ett invasionsförsvar till ett modernt insatsförsvar. Idag handlar säkerhet inte bara om skydd av det nationella territoriet utan om att arbeta konfliktförebyggande och skydda demokrati, rättsväsende och mänskliga rättigheter. Man går alltså mot en bredare definition av säkerhet, det som brukar kallas human security eller mänsklig säkerhet (Acharya, 2011: 480). I samband med detta har frågan om en ökad andel kvinnor i försvarsmakten aktualiserats (Penttinen, 2012:155, Skjelsbæk och Tryggestad, 2008: 3-4).

I de skandinaviska länderna ses jämställdhet som något av en nationell identitetsmarkör. Samtidigt har både Sverige och Norge mycket könssegregerade arbetsmarknader och andelen kvinnor i försvarsmakten förblir låg (Kronsell och Svedberg, 2001:167, Skjelsbæk och Tryggestad, 2008:18). Det är ett uttalat mål från bägge länder att öka andelen kvinnor i försvarsmakten. För att åstadkomma denna ökning kommer den norska värnplikten från och med i år, 2015, att omfatta även kvinnor. Även den svenska värnplikten är sedan 2010 könsneutral men är dock vilande (Försvarsmakten, 2014, Forsvaret, 2014).

Den här uppsatsen syftar till att redogöra för de argument som framförts för en högre andel kvinnor i norska och svenska försvaret. Argumenten analyseras utifrån tre feministiska perspektiv. Det råder inte konsensus bland feministiska forskare huruvida kvinnor ska delta i det militära vilket öppnar upp för en intressant diskussion om skyldigheter och rättigheter, jämställdhet, krig och fred.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med den här uppsatsen är att redogöra för de argument som framförs för en ökad andel kvinnor i försvaret och kvinnlig värnplikt i två nordiska länder; Norge och Sverige. I Sverige är den grundläggande militärtjänstgöringen, GMU, frivillig och könsneutral. I Norge kommer värnplikten från och med 2015 att omfatta båda män och kvinnor. I uppsatsen redogörs för hur respektive lands regeringar argumenterar för en ökad andel kvinnliga soldater. Därefter görs en analys utifrån tre feministiska perspektiv; ett liberalfeministiskt ett standpointfeministiskt och ett poststrukturalistiskt perspektiv. I uppsatsen kommer följande frågeställning besvaras:

Vilka är argumenten för en ökad andel kvinnor i försvaret och kvinnlig värnplikt i Norge jämfört med Sverige och hur ser man på detta inom olika feministiska teoribildningar?

Vilka är likheterna och skillnaderna mellan de argument som framställs i Norge och Sverige, och vilka feministiska perspektiv kan bäst förklara diskussionen i varje land? Målet med uppsatsen är att först och främst försöka svara på vilka argument som framförs i diskussionen, det rör sig därför om en beskrivande studie även om feministisk teori också kan användas för att förklara argumenten.

1.2 Metod: beskrivande idéanalys

Jag tycker att det har varit mest intressant att undersöka hur man talar om ämnet från politiskt håll och har därför valt att undersöka texter i form av utredningar och propositioner publicerade på de norska och svenska regeringarnas hemsidor. Det föll sig därför naturligt att göra en textanalys. Jag kommer att göra en beskrivande idéanalys. I *Grundbok i idéanalys: Det kritiska tänkandet av politiska texter och idéer* skriver Ludvig Beckman att en idéanalys är ”det vetenskapliga studiet av politiska budskap” (Beckman: 2005: 11-12). Idéanalysen kan vara beskrivande, förklarande eller syfta till att ta ställning. Eftersom den här studien syftar

till att redogöra för argumenten i norska och svenska utredningar samt beskriva likheter och skillnaderna mellan Norge och Sverige rör det sig alltså om en beskrivande studie.

Vidare skiljer Beckman på analystekniker och metodologier (metoder). Analystekniker är olika tillvägagångssätt för att bearbeta material medan en idéanalys, som alltså är en sorts metod, kan ses som ett ”samlingsnamn för olika tänkbara kombinationer av syften, frågeställningar och analystekniker” (Beckman, 2005: 10-14). Som analysteknik har jag valt att göra en argumentationsanalys där jag klargör vilka argument som framförts för kvinnlig värnplikt eller en ökad andel kvinnor i försvarsmakten i de studerade utredningarna.

Beckman skiljer även mellan idé- och aktörscentrerade studier (Beckman, 2005: 17-19). Den här studien är upplagd som en idécentrerad studie, i vilken huvudfokus läggs vid de olika argument som framförts i det studerade materialet snarare än vid vilka aktörer, i det här fallet Norge och Sveriges regeringar, som framfört dem. Anledningen till att jag valt detta upplägg är att det är likande argument som förekommer i båda regeringarnas utredningar och att det därför helt enkelt underlättar för läsaren (se avsnitt 1.4 om disposition). För att klargöra vilka argument som finns använder man sig av så kallade dimensioner. Syftet kan antingen vara att beskriva olika argument, vilket är fallet i den här studien eller att urskilja preciseringar av samma argument (Beckman, 2005: 25).

Det rör sig även om en jämförande studie. Fördelen med en sådan studie är att det finns möjligheter att hitta nya infallsvinklar och ge texten en ny mening (Esaïsson m.fl., 2012: 226). Norge och Sverige är intressanta att jämföra eftersom värnplikten har haft en viktig betydelse för båda länder historiskt sett, samt att både Norge och Sverige har ett starkt engagemang i jämställdhetsfrågor. Trots detta har man alltså valt olika tillvägagångssätt när det gäller att inkludera kvinnor i försvarsmakten. Jag har velat undersöka hur detta återspeglas i de offentliga dokumenten.

Ett av valen man ställs inför när man gör en textanalys, oavsett vilken typ, är vilket material som ska vara föremål för analysen (Esaïsson m.fl. 2012: 220). Samtliga typer av textanalyser kräver dessutom att valet av källor motiveras (Bergström och Boréus, 2012:173). Det bästa resultatet får man om man analyserar allt tillgängligt material med det hade varit en orimlig uppgift sett till tidsperspektivet (Esaïsson m.fl. 2012: 220-21). På grund av uppsatsens format har jag därför blivit tvungen att sälla mellan stora mängder material. Jag bedömer att empirin har varit relevant eftersom samtliga utredningar behandlar den frågeställning som jag ämnar besvara. Ett annat generellt krav när det gäller alla typer av forskning är kravet på intersubjektivitet. En del i att uppfylla detta krav är att visa på

transperens (Esaïsson m.fl. 2012: 25). Nedan följer en redogörelse för hur jag hittat de utredningar som jag använt mig av i uppsatsen.

För att hitta jämförbara dokument har jag använt mig av följande sökord på svenska regeringens hemsida "Könsneutral värnplikt" 0 träffar. "Kvinnor försvaret" 3 träffar, "värnplikt kvinnor" gav 2 träffar, "jämslälldhet försvaret" 0 träffar, "kvinnor och säkerhet" 16 träffar varav två dokument kommer från Socialdepartementet, ett från Utbildningsdepartementet, fyra stycken från Försvarsdepartementet och resterande nio stycken från Utrikesdepartementet vilka huvudsakligen behandlar regeringens handlingsplaner för resolution 1325 om kvinnor fred och säkerhet. De dokument som jag slutligen valde fick jag upp oavsett vilka sökord jag använde. På norska regjeringens hemsida använde jag sökorden "kjønnsnøytral verneplikt" vilket gav 2 träffar. "Kvinner forsvaret" gav 118 träffar. Många av dessa behandlar inte alls kvinnor i försvarsmakten, endast 12 var från Forsvarsdepartementet och jag var därför tvungen att specificera sökningen. "Verneplikt kvinner" gav 24 träffar. "Likestilling forsvaret" gav 78 träffar varav 7 kom från Forsvarsdepartementet, de flesta andra behandlar jämställdhet generellt eller inom andra områden. "Kvinner sikkerhet" gav 178 träffar, varav 5 kom från Forsvarsdepartementet, dessa dokument var dock inte relevanta eftersom de behandlade "kvinnor" och "sikkerhet" var för sig. 62 dokument kom från Utenriksdepartementet, de som var relevanta för min analys var i huvudsak, precis som på svenska regeringens hemsida de som behandlar resolution 1325 om kvinnor, fred, säkerhet (på norska kvinner, fred, sikkerhet).

Mängden material är alltså betydligt mer omfattande på den norska regeringens hemsida än den svenska regeringens hemsida. Jag utgick därför från det svenska materialet och jämförde därför med likande material i Norge. En textanalys kräver alltid noggrann läsning av innehållet, helst bör man läsa innehållet flera gånger (Esaïsson m.fl. 2012: 220). Detta hade inte varit möjligt om jag studerat allt tillgängligt material. De svenska utredningarna är betydligt längre än de norska och behandlar inte enbart kvinnor i försvarsmakten. Därför har jag enbart valt att studera delar av dessa. För mer information om materialet se rubrik 1.3. Jag har valt att sammanfatta argumenten så som de är. Dessa argument går att hitta ganska lätt i de texter som presenteras. Därmed uppfylls även kravet på validitet, det vill säga att man mäter det man har för avsikt att mäta (Bergström och Boréus, 2012:146).

1.3 Material

Teorin, vilken presenteras i kapitel 2 är hämtad från böcker och akademiska tidskrifter. I så stor utsträckning som möjligt har jag använt mig av förstahandskällor, alltså författarnas egna verk, men i undantagsfall, när jag inte kunnat hitta rätt artiklar, har jag använt mig av källor där författare citerats i andras verk. Såväl böcker som artiklar är skrivna av namnkunniga forskare inom ämnet, de flesta inom internationella relationer och säkerhetspolitik. Många av forskarna på området är amerikanska författare, som till stor del utgår från ett amerikanskt perspektiv. Eftersom uppsatsen behandlar nordiska länder har det varit viktigt att även kunna referera till skandinaviska författare som utgår från en svensk och norsk kontext. För mer information om specifika författare hänvisar jag till teorikapitlet.

Empirin består av offentliga utredningar från och Norges och Sveriges regeringar, dessa är NOU 2007:15 *Et styrket norskt forsvar*, Prop. 122 L (2013–2014) *Proposisjon til Stortinget - Endringer i vernepliktsloven og heimevernloven (allmenn verneplikt – verneplikt for kvinner)*, St.meld.nr 36 Økt rekruttering av kvinner till Forsvaret , SOU 2009:63 *Totalforsvarsplikt och frivillighet*, SOU:2014:73 *Forsvarsmakten i samhället – en långsiktig hållbar militär personalförsörjning och modern folkförankring av försvaret* Prop. 2009/10:160 *Regeringens proposition. Modern personalförsörjning för ett användbart försvar - vissa frågor om Forsvarsmaktens personal* samt regeringarnas nationella handlingsplaner för att implementera FN:s säkerhetsråds resolution 1325 om ”Kvinnor, fred och säkerhet”. Jag har valt de senaste versionerna av handlingsplanerna som funnits att tillgå. Den norska handlingsplanen publicerades 2006 och den svenska 2009. Det är möjligt att respektive lands olika versioner skiljer sig något åt, men jag har utgått från att det är den uppdaterade versionen som är regeringens hållning. Samtliga utredningar är publicerade på norska, svenska eller engelska, det borde därför inte uppstått några missförstånd på grund av språksvårigheter. I Norge har kvinnor kunnat göra militärtjänst sedan 1977 och i Sverige sedan 1980. För en fördjupad analys hade jag kunnat inkludera de utredningar som föregick lagförändringarna, men det har fått strykas på grund av det begränsade utrymmet.

För siffror och statistik har jag i huvudsak använt mig av Svenska statistiska centralbyrån och försvarsmaktens hemsida i respektive land. Avsnitt som behandlar rena faktadelar har hämtas från uppslagsverket Nationalencyklopedin.

1.4 Disposition

I kapitel 2 ges en presentation av tre feministiska perspektiv; ett liberalfeministiskt, ett standpoint-feministisk och ett poststrukturalistiskt feministiskt perspektiv. Kapitlet börjar med en allmän introduktion till feministiskt litteratur på området som även syftar till att motivera kategoriseringarna av de olika grupperna. Kapitel 3 innehåller en faktadel om respektive lands försvarsmakt och kvinnors historia inom försvaret. Syftet med kapitel 3 är att ge läsaren en möjlighet att förstå frågan ur ett historiskt och internationellt perspektiv. Uppsatsens huvuddel består av analysen som behandlas i kapitel 4. Analysen är uppbyggd kring de argument som återfinns i utredningarna. Varje avdelningsrubrik innehåller ett argument som presenteras närmare i texten. Därefter följer ett par reflektioner från olika feministiska forskare. En alternativ struktur hade varit att presentera varje land och dess argument var för sig, men eftersom båda länderna argumenterar på ungefär samma sätt hade det inneburit en hel del upprepningar. Vissa argument är mer typiska för ett specifikt land vilket framgår i texten. Uppsatsen avslutas med en slutsats där resultatet analyseras.

2 Introduktion till feministisk teori

I kapitel 4 analyseras materialet utifrån feministisk teori. Anledningen till att jag har valt tre teorier är att de är vanligt förekommande teorier inom internationella relationer och säkerhetspolitik och att de ser mycket olika på kvinnor inom försvarsmakten som fenomen. De har därför mycket att tillföra diskussionen och uppmuntrar till en intressantare och djupare analys som bättre kan synliggöra olika nyanser i det analyserade materialet.

2.1 Feministiska perspektiv på säkerhetspolitik

Genom historien har de flesta politiker, generaler, diplomater och soldater varit män. Likaså har studiet av internationella relationer och säkerhetspolitik i allmänhet varit en manlig disciplin där kvinnor marginaliserats. Under 1980-talet växte ett feministiskt perspektiv på internationella relationer fram som en reaktion på realismens säkerhetstänkande (Tickner 2011:264). Inom realistisk teori står staten i centrum för det internationella systemet. Med säkerhet avses frånvaron av militära hot i första hand från andra stater. Feministiska forskare reagerade på realismens abstrakthet. I sin bok *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security* skriver J. Ann Tickner, feministisk forskare inom internationella relationer att realismen lyckats skapa en värld helt och hållet utan människor (Tickner, 1992: 9). Inom feministisk teori blir människor och framförallt kvinnor de främsta analysenheterna, inte stater. Feministisk teori är således en del av det som kallas kritiska säkerhetsstudier inom internationella relationer (Peoples och Vaughan-Williams, 2010:32).

2.1.1 Kategoriseringar

Feministisk teori är inte en homogen teori utan innefattar en rad olika underkategorier. Ett centralt antagande, gemensamt för de flesta feminismer, är att världen är ojämställd och att

män har makt på bekostnad av kvinnor, men olika feministiska inriktningar har olika lösningar på hur man bäst förändrar detta (Goldstein 2001:38; Peoples och Vaughan-Williams, 2010:32; Tickner 2011:264- 265).

I Columba Peoples och Nick Vaughan- Williams *Critical Security Studies* delas feministisk teori inom internationella relationer in i tre kategorier; liberalfeminism, standpoint-feminism och poststrukturalistisk feminism. Inom den liberalfeministiska traditionen synliggörs kvinnor som *aktörer* i internationella relationer för att på så sätt få en mer realistisk förståelse för säkerhet medan standpoint-feminister utöver detta försöker inkludera kvinnors *synsätt* och *erfarenheter*. Peoples och Vaughan-Williams uttrycker det som att liberalfeminister visserligen kritiserar realismen, särskilt i dess osynliggörande av kvinnor, men till viss del ställer upp på realismens positivistiska tankesätt medan standpoint-feminister kritiserar den realistiska skolans ramverk. Det rör sig alltså om en vetenskapsteoretisk skillnad. Skillnaden mellan dessa och den tredje gruppen, poststrukturalistiska feminister är att poststrukturalister kritiserar de övriga för att ta könskategorier för givna. Trots att de flesta standpoint-feminister inte ser könsroller som naturliga talar de om ett ”kvinnligt” synsätt. Poststrukturalister ifrågasätter att ett sådant synsätt verkligen finns. (Peoples och Vaughan-Williams, 2010:38-39).

I Joshua S. Goldsteins *War and Gender: How gender shapes the war system and vice versa* finns en något annorlunda indelning. Han delar in dem i följande grupper; liberalfeminism, särartsfeminism (från engelskans difference feminism) och postmodernistisk feminism. Skillnaden mellan Goldsteins indelning och den tidigare är att särartsfeminism är en samlingskategori i vilken standpoint-feminism innefattas. Postmodernistisk feminism, menar Goldstein är detsamma som poststrukturalistisk feminism. Enligt Goldstein skiljer sig de postmodernistiska feministerna sig från de tidigare (de som alltså är modernistiska) eftersom de generellt är skeptiska till att det finns en objektiv verklighet och för att de till skillnad från de övriga ser könskategorier som socialt konturerade och därmed föränderliga (Goldstein, 2001:49-51). Det är alltså samma indelning som Peoples och Vaughan-Williams gör mellan poststrukturalistiska feminister och de övriga två. Goldsteins beskrivning av liberalfeminismen är annorlunda än den beskrivning som återfinns hos Peoples & Vaughan-Williams, här rör det sig framförallt om en politisk snarare än en vetenskapsteoretisk skillnad, där liberalfeminister vill förändra samhället till exempel genom att ta bort lagliga hinder som förhindrar kvinnor att nå vissa positioner i samhället medan de övriga fokuserar på att motverka strukturer (Goldstein, 2001:39).

En tredje indelning finns i J. Ann Tickners kapitel ”Gender in International Relations” i *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Här delas feministisk teori in i ytterligare fyra kategorier däribland postkolonial feminisism (Tickner 2011-264). Det rör sig alltså om en teori med ett omtvistat antal underkategorier där olika författare placerar dem i olika grupper. Dessa indelningar är dessutom inte nödvändigtvis fasta, en del överlappar varandra och det kan även finnas skiljaktigheter inom underkategorierna (Goldstein, 2001: 38). Nedan följer en presentation av de tre grupperna. I uppsatsen användes indelningarna liberalfeminism, standpoint-feminism (till viss del även särartsfeminisim) och poststrukturalistisk feminism medan feministisk teori användas som ett samlingsbegrepp för samtliga feministiska perspektiv. Det ska dock tilläggas att stycket om liberalfeminismen både innefattar Peoples och Vaughan-Williams och Goldsteins definitioner.

2.2 Liberalfeminism

Liberalfeministers största bidrag till feministisk teori var att svara på frågan ”Var är kvinnorna inom internationella relationer?”. Svaret blev att kvinnor finns överallt, men att traditionell IR-teori genomgående misslyckats med att synliggöra halva mänskligheten. Liberalfeminister studerar kvinnor inom icketraditionella IR-områden så som kvinnlig arbetskraft, prostitution, soldatfruar och diplomatfruar. I sin bok *Maneuvers* menar Cynthia Enloe¹ att säkerhetspolitiken är helt och hållet beroende av kvinnor; de verkar i allra högsta grad som diplomatfruar, medföljande soldatfruar och prostituerade men att de konstant osynliggörs (Enloe, 2000: xii-xxiii). Liberalfeminister studerar även kvinnor som mer traditionella IR-aktörer som beslutsfattare och soldater (Goldstein, 2001:39).

Enligt Goldstein tar liberalfeminismen sin utgångspunkt i de individuella fri-och rättigheterna. Alla människor ska ha samma rättigheter oavsett kön. Genom lagförändringar

¹Peoples och Vaughan-William definierar Cynthia Enloe som liberalfeminist på grund av hennes sätt att inkludera kvinnor som aktörer internationella relationer samt att hon enligt Peoples och Vaughan-William delar realismens positivistiska kunskapssyn (Peoples och Vaughan-Williams, 2010:37-39). Det är dock tveksamt om hon själv skulle definiera sig som sådan.

kan man ta bort formella hinder och kvinnor kan ges samma möjligheter som män, till exempel att engagera sig inom landets försvar. Utifrån ett liberalfeministiskt perspektiv kan man därför förstå staters vilja att öppna upp försvarsmakten som ett sätt att öka jämställdheten mellan kvinnor och män (Goldstein, 2001: 39-41). Soldatrollen har sedan länge varit sammankopplad med medborgarskapet. Liberalfeminister ser denna koppling och menar därför att kvinnor måste ha samma rättigheter till att försvara sitt land för att kunna erkännas som medborgare i statens ögon. Historiskt sett har kvinnliga soldater varit ett undantag, men liberalfeminister menar att de kvinnor som tjänat sitt land har gjort det bra. Därför borde det inte finnas några hinder för kvinnor att göra militärtjänst (Goldstein, 2001:39).

Cynthia Enloe motsätter sig dock tanken på att kvinnor ska engagera sig i försvarsmakten eftersom hon hävdar att kvinnors deltagande legitimerar krig. I många länder råder ett stridsförbud för kvinnor. Cynthia Enloe eftersträvar en förändring av begreppet ”strid”. För det första har gränsen mellan det civila och det militära suddats ut. I de moderna krigen finns inga slagfält och civila görs till måltavlor. Därmed är kvinnor lika utsatta, soldater eller ej. För det andra verkar ”strid” egentligen syfta på närkamp. Under andra världskriget skötte kvinnor bland annat luftvärnskanoner men eftersom det var en stor distans mellan planet och marken betraktades det konstigt nog inte som strid. Enloe menar slutligen att kvinnor alltid befunnit sig i strid, även i den traditionella meningen i direkt kontakt med fienden, som sjuksköterskor och annan vårdpersonal, de kontroversiella, har alltså historiskt sett inte varit att kvinnor medverkat i strid utan att kvinnor aktivt deltagit i stridandet (Enloe, 1980: 43).

2.3 Standpoint-feminism

Enligt Goldstein kritiserar standpoint-feminister liberalfeminister för att osynliggöra maktstrukturer. Jämställdhet kan inte uppnås enbart genom att man tar bort hinder så som lagar och regler. Det räcker inte heller att enbart inkludera kvinnor och kvinnors villkor som studieobjekt i akademiska sammanhang, man måste ta kvinnors parti. Om man inte gör det riskerar man att få en situation som standpoint-feminister kallar för ”add women and stir”, där man helt enkelt lagt till kvinnor utan djupare analys (Peoples och Vaghuan Willimams, 2012: 39).

J. Ann Tickner menar att vår förståelse av världen och det internationella politiska systemet bygger på en manlig förståelse och att kvinnor uteslutits så till den grad att vi förknippat det som är mänskligt med det som är manligt. Staten och det internationella systemet har genom historien förknippats med traditionellt maskulina värden så som styrka, självständighet och makt, medan inrikespolitik beskrivs med kvinnliga, ”mjukare” attribut vilket inte är en slump eftersom kvinnor verkar inom den privata sfären (jämför engelskans ”domestic politics” det vill säga inrikespolitik och ”domestic-” det vill säga hem- eller familj-). För att komplettera förståelsen av internationella relationer måste man därför inkludera ett kvinnligt synsätt. Detta för att i slutändan kunna uppnå en könsneutral förståelse för internationella relationer som disciplin (Peoples och Vaghuan Willimams, 2012: 41).

Goldstein placerar standpoint-feminister i samma kategori som särartsfeminister. Denna indelning är något förenklad men det finns en viss poäng med att se dem som en gemensam kategori eftersom båda utgår från att belysa ett kvinnligt perspektiv. Särartsfeminister menar att kvinnor har andra egenskaper än män och därför bör ges andra roller i samhället. Kvinnor bör inte engagera sig inom det militära. De råder inte konsensus kring hur dessa egenskaper är ett resultat av biologi eller socialt inlärda, men eftersom kvinnor genom historien har praktiserat dessa egenskaper har de blivit bra på det och bör därför verka för fred. Tickner menar att ett kvinnligt synsätt kan påverka politiken i en mer fredlig riktning. Hon menar att anledningen till att krig och konflikter getts så stort fokus inom studiet av internationella relationer beror på att det har studerats utifrån en manlig uppfattning av vad säkerhet är, om man kompletterar denna uppfattning med ett kvinnligt perspektiv kan bilden förändras och man kan komma att upptäcka att det finns potential för en fredligare värld (Tickner, 1992: 63-64).

2.4 Poststrukturalistisk feminism

Som konstaterats i stycke 2.1.1. kritiserar poststrukturalistiska feminister såväl liberalfeminister som standpoint-feminister eftersom man anser att de tar kön och egenskaper kopplade till kön för givna trots att kön och könsroller inte är konstanta genom tid och rum utan är högst föränderliga är därmed socialt konstruerade. Många feminister menar att traditionella könsroller är socialt inlärda men poststrukturalister går steget längre och menar

att kön skapas och reproduceras genom könade diskurser. Man kan också se det som att skillnaden mellan poststrukturalister och de övriga är att liberalfeminister och standpointfeminister uppfattar att det finns en oberoende verklighet medan poststrukturalistiska feminister anser att verkligheten är relativ och socialt konstruerad. Det rör sig alltså även om en ontologisk skillnad (Peoples & Vaughan- Williams, 2012:41).

Vissa poststrukturalister studerar dikotomier, en serie motsatta egenskaper vilka är beroende av varandra och där män och kvinnor tillskrivs motsatta egenskaper. Dessa roller är varandras motsatser och kan inte fungera utan varandra. Det krävs ett samspel, där det ena könet definieras i relation till det andra. Manliga egenskaper och attribut är överordnade de kvinnliga. Genom att synliggöra dessa dikotomier, och visa att de är socialt konstruerade, kritiserar poststrukturalistiska feminister uppfattningen om att kvinnor och män bör ges olika roller i samhället (Goldstein, 2001:49-51). Den här uppdelningen av manliga och kvinnliga egenskaper har studerats av Jean Bethke Elshtain som kallar dem ”just warriors” och ”beautiful souls”. Mannen, eller ”just warrior”, förknippas med egenskaper så som styrka, aggressivitet, handlingskraft och vitalitet. Kvinnan, ”beautiful soul”, anses traditionellt sett i sin egenskap av mor vara naturligt omvårdande och därmed för ”fredlig” för att vara soldat. Genom att tillskrivas rollen som beskyddare görs män till subjekt, och förväntas skydda de som är i behov av skydd, nämligen kvinnor och barn, vilka görs till objekt. Rollerna är av stor betydelse i samhället. Män verkar i det offentliga medan kvinnor förväntas ta större ansvar för hem och familj (Kronsell och Svedberg, 2001:156).

Tills skillnad från vissa standpoint-feminister syftar Elshains arbete inte till att svara på om kvinnor är fredligare än män, och därmed inte heller huruvida världen skulle vara fredligare plats om fler kvinnor intrigerades i politiskt beslutfattande. Det som Elshtain vill göra är att visa på hur dessa dikotomier påverkat diskurser kring krig och fred (Kronsell och Svedberg, 2001:155). I Annika Kronsell och Erika Svedbergs artikel ”The Duty to Protect: Gender in the Swedish Practice of Conscription” i vilken Elshtain citeras, skriver författarna att denna dikotomi kan appliceras på Sverige och den svenska värnplikten. Den manliga svenska värnplikten har haft en avgörande betydelse för att forma den svenska kollektiva identiteten. Kvinnors, det vill säga ”the beautiful souls” inträde i försvarsmakten utmanar detta system och blir som Kronsell och Svedberg uttrycker det en ”provokativ motsägelse” eftersom de står i skarp kontrast till den traditionella förståelsen av kvinnor som de som ska skyddas (Kronsell och Svedberg, 2001:161-163, 165).

Postrukturalistiska feminister har särskilt kritiserat FN:s säkerhetsråds resolution 1325 om kvinnor fred och säkerhet² för att befästa traditionella könsroller och göra kvinnor till offer i behov av (mäns) skydd. Syftet med resolution 1325 är att belysa kvinnors särskilda utsatthet i konfliktsituationer och säkerställa att kvinnor får vara med i förhandlingarna i fredsprocesser. Ett viktigt verktyg i detta är att öka andelen kvinnor i internationella insatser. Problemet med 1325, enligt poststrukturalistiska feminister, är att den innehåller samma retorik som offergjort kvinnor från första början. Kvinnor förstås framförallt som mödrar, kopplingen mellan kvinnor och barn ger en bild av att kvinnor skulle vara fredligare än män vilket osynliggör på vilka sätt kvinnor kan förtrycka andra kvinnor och män (Peoples & Vaghan-Williams, 2012:42). Se mer om detta i avsnitt 4.4.

2.5 Hur ser de olika perspektiven på kvinnor inom försvarsmakten?

Det råder inte konsensus bland feminsitiska forskare kring huruvida kvinnor ska söka sig till försvarsmakten eller inte och det finns skillnader mellan såväl som inom de olika teorierna. Enkelt uttryckt kan man säga att liberalfeminister, enligt Goldstein, vill att kvinnor ska ges utökade möjligheter att engagera sig i landets försvar eftersom de vill ta bort lagliga hinder som inkräktar på kvinnors rättigheter. Kvinnlig värnplikt, eller möjligheten att i större utsträckning delta i landets försvar blir på så vis en rättighetsfråga (Goldstein, 2012:39). Inom standpoint-feminismen försöker man inkludera ett kvinnligt perspektiv, utifrån den tanken skulle man kunna motivera en ökad andel kvinnor i försvaret eller kvinnlig värnplikt med att kvinnor ges en möjlighet att förändra en partiarkal institution. Men standpoint-feminismen bygger på en idé om att kvinnor är annorlunda än män, varav vissa menar att kvinnor är fredligare. Tickner skriver att vissa feminister därför vill att kvinnor ska ges andra roller samhället. Kvinnor har historiskt sett haft en vårdande roll som står i stark kontrast till den traditionella soldatrollen. Detta kan vara biologiskt eller socialt betingat, men oavsett anser en del att kvinnor bör verka för fred och tjäna sitt land på annat sätt. Det är denna grupp som

² En närmare beskrivning av resolution 1325 finns på sidorna 27-28.

Goldstein benämner som särartsfeminismen (Goldstein 2001: 41) Poststrukturalistiska feminister ifrågasätter kategorier som ”kvinnor” och ”män” och kritiserar tanken att kvinnor bör delta i landets försvar *för att de är kvinnor*.

Debatten om kvinnor i försvarsmakten är intressant eftersom den innehåller så många andra frågor. Är det rimligt att en stat på 2000-talet kräver att medborgarna offerar livet för dess beskydd? Är det jämställdhet att kvinnor ska anpassa sig efter en manlig norm och integreras i en institution som är uppbyggd på en tanke om en kraftigt överdriven maskulinitet. Betyder jämställdhet att kvinnor ytterst ska lära sig döda? (Skjelsbäck och Tryggestad 2008:20).

3 Bakgrund

3.1 Kvinnor som soldater

Traditionellt sätt har mannen tillskrivits rollen som beskyddare medan kvinnan haft mycket begränsad möjlighet att delta i försvaret. I hela världen har endast ett fåtal länder kvinnlig värnplikt. Det mest kända exemplet på dessa kanske är Israel. Den kvinnliga värnplikten är dock reducerad och det har länge funnits ett stridsförbud för kvinnor. Medan mannen tillåts verka inom det offentliga, som beslutsfattare, diplomat och soldat har kvinnor verkat inom det privata som fruar och mödrar. Kvinnor har tillskrivits rollen som de som staten förväntas beskydda och har getts en mycket liten möjlighet att påverka villkoren för detta beskydd (Tickner 1992: 28). Trots detta finns ett flertal historiska exempel på kvinnor som deltagit i strid. Under andra världskriget deltog hundratusentals sovjetiska kvinnor och på 1400-talet ledde Jeanne D'Arc en fransk armé som besegrade engelsmännen och gjorde slut på 100-årskriget (Goldstein, 2001: 117).

Idag tillåts kvinnor tjänstgöra i det militära i flera västerländska länder, men andelen kvinnor är fortfarande låg. Samtidigt har många västerländska länder avskaffat värnplikten vilket gör att den totala andelen män i befolkningen som gjort militärtjänst också är låg (Säkerhetspolitik.se, 2010)³

³ Med västerländska länder avses framförallt NATO-länder.

3.2 Kvinnor i svenska försvarsmakten

Enligt försvarsmaktens hemsida är andelen kvinnor i det svenska försvaret omkring 13 procent. Svenska kvinnor fick tillträde till vissa utbildningar och tjänster inom försvarsmakten 1980. Den första försvarsgrenen som tillät kvinnliga sökande var flygvapnet, vilket framförallt berodde på stor personalbrist. Nio år senare, 1989, fick kvinnor formellt tillträde till samtliga försvarsgrenar med villkoret att de hade för avsikt att genomföra officersutbildning. Andelen kvinnliga officerare i den svenska försvarsmakten är fortfarande mycket låg, omkring fem procent. Hösten 2013 fick Sverige sin första kvinnliga general.

Sedan 2010 är den svenska värnplikten vilande i fredstid vilket betyder att den inte är formellt avskaffad utan kan tillämpas vid behov, till exempel i händelse av krig. Innan 2010 var alla män över 18 år skyldiga att försvara landet i händelse av krig. Numera är den grundläggande militära tjänstgöringen, GMU, frivillig. I samband med lagändringen blev GMU även könsneutral. Värnplikten ingår i totalförsvarplikten vilken alla svenska medborgare mellan 16 och 70 år samt i Sverige boende utländska medborgare ingår i sedan 1995 men den är också vilande i fredstid (NE, 2014, Försvarsmakten, 2014).

3.3 Kvinnor i den norska försvarsmakten

Enligt forsvaret.no, norska försvarsmaktens hemsida, utgör kvinnor 8.5 procent av det norska försvaret (Forsvaret, 2014). Norska Stortinget beslöt att öppna upp vissa militära positioner för kvinnor 1976. Lagen trädde i kraft året därpå. Positionerna var till en början begränsade, kvinnor tilläts till exempel inte tjänstgöra i stridande positioner men i och med en lagändring 1984 gavs kvinnor möjligheten att delta i försvaret fullt ut på samma villkor som män. Sedan 1980-talet har det funnits en uttryckt önskan från politiskt håll att öka antalet kvinnor i norska försvaret. Idag är målet att kvinnor ska utgöra 25 procent av det totala antalet anställda år 2020 (St.meld.nr 36 s.2). Till skillnad från Sverige har Norge inte avskaffat värnplikten. I år, 2015, utvidgas värnplikten ytterligare då den blir könsneutral efter beslut av Stortinget. Alla

norska kvinnor födda 1997 och senare kommer att omfattas av den nya lagen. Den nya lagen sticker ut i en internationell jämförelse. Få länder har kvinnlig värnplikt, och i västvärlden blir Norge närmast unikt. Sedan 2010 har norska kvinnor *sesjonsplikt*, det vill säga plikt att mönstra, vilket ska ha bidragit till att andelen kvinnor som väljer att påbörja *førstegangstjeneste*, grundläggande militär utbildning, har ökat de senaste åren. År 2011 mönstrade 5 286 kvinnor och 872 uttogs till tjänstgöring vilket innebär att andelen kvinnor var 7,7 procent. Av dessa kunde 706 kvinnor slutföra *førstegangstjeneste*, 8,3 procent av de som fullgjorde var kvinnor. Följande år 2012 genomförde 6 769 kvinnor sesjon del 2. Antalet kvinnor som togs ut till tjänstgöring var 1 076 ungefär 10 procent av det totala antalet som togs ut. (Meld St. 14, s. 40). Norge är medlem i Nato sedan grundandet 1949 (Nato, 2013). Många andra Natoländer, däribland Frankrike, Storbritannien och USA har avskaffat värnplikten (Säkerhetspolitik.se, 2010).

4 Vilka är argumenten för kvinnor i försvarsmakten?

Nedan sammanfattas de argument som återfinns i det studerade materialet. Metoden är alltså en beskrivande idéanalys där jag använt mig av en argumentationsanalys för att klargöra olika argument som återfinns i utredningarna. Dessa är: lika rättigheter och skyldigheter oavsett kön, trovärdighet och legitimitet, förbättrad operativ effekt, och trovärdighet i internationella uppdrag. Eftersom argumenten står i fokus rör det sig om en idécentrerad studie. Argumenten analyseras därefter utifrån de feministiska perspektiv som presenterats i kapitel 2.

4.1 Lika rättigheter och skyldigheter oavsett kön

”Förslagen innebär att totalförsvarsplikten i grunden kvarstår. Däremot föreslås att skyldigheten att genomgå mönstring och skyldigheten att fullgöra värnplikt eller civilplikt i framtiden ska kräva att regeringen med hänsyn till Sveriges försvarsberedskap först har beslutat om detta. Det föreslås också att skyldigheten att fullgöra värnplikt och civilplikt med längre grundutbildning ska omfatta även kvinnor.” (Prop 2009/10:160, s. 2).

I Sverige har Försvarsmaktsledningen (FML) identifierat tre perspektiv för att öka andelen kvinnor inom Försvarsmakten. Det rör sig först och främst om ett rättighetsperspektiv, alla ska ha lika möjlighet att påverka och delta i samhället och ha tillgång till makt och inflytande. Det andra skälet är att försvarsmakten vill vara en attraktiv arbetsgivare som ska nå hela befolkningen (se avsnitt 4.2 om legitimitet), slutligen vill man få en ökad operativ effekt (se avsnitt 4.3.). En bredare mångfald med blandade grupper där kvinnor ingår är nödvändigt för detta. (Försvarsmakten i samhället s.216). I det här avsnittet behandlas rättighetsaspekten.

Historiskt sett har kvinnor getts tillträde till anställning försvarsmakten på grund av brist på män (Kronsell och Svedberg, 2001:168, Skjelsbäck och Tryggestad, 2008:10). När

kvinnor i Norge och Sverige först fick möjlighet till att göra militärtjänst var det främst av två anledningar; av rättighetskäl och resursskäl. I dag finns även andra argument, vilka tas upp i avsnitt 4.2. och 4.3., men argumentet att man bör låta kvinnor göra militärtjänst med hänvisning till ett rättighetsperspektiv förekommer fortfarande i hög utsträckning. I såväl Sverige som Norge är arbetsmarkanden fortfarande könssegregerad, kvinnor tar dessutom ut större delen av föräldraledigheten och fler kvinnor än män arbetar deltid (Skjelsbæk och Tryggestad, 2008:18; SCB, 2013: 2-4). Med den bakgrunden är det kanske inte så underligt att väldigt få kvinnor söker sig till den svenska försvarsmakten. I Sverige publicerades utredningen *Kvinnan och Försvarets Yrken* 1977 vilken talade för behovet av fler kvinnor i försvarsmakten med hänvisning till såväl jämställdhet som resursbehov (Eduards, 2012:45). I så väl Norge som Sverige har värnplikten ansetts vara diskriminerade eftersom den var en skyldighet för män men en valfrihet för kvinnor (Eduards, 2012: 46). I den norska propositionen förklaras varför värnplikten ska omfatta även kvinnor:

En verneplikt som kun er forbeholdt menn gjenspeiler ikke de grunnleggende verdiene i det norske samfunnet om at plikter og rettigheter skal være uavhengig av kjønn. (Prop. 122 L (2013–2014. s. 1).

I *Kompetanse for en ny tid* återfinns ett likande argument:

Diskusjonen om kjønnsnøytral verneplikt er dermed også en etisk diskusjon, med et selvstendig mål om mest mulig inkludering og like rettigheter i Forsvaret, som ellers i samfunnet. (Meld. St. 14, s. 38).

Debatten om värnplikt är intressant eftersom den handlar om såväl rättigheter som skyldigheter. Vad betyder egentligen värnplikt? I *Økt rekruttering av kvinner til Forsvaret* benämns kvinnlig värnplikt uteslutande som ett sätt att utöka kvinnors *rättigheter*. Suffixet – *plikt* visar dock på att det snarare rör sig om en skyldighet. I Prop. 122 och Meld. St. 14 *Kompetanse for en ny tid* talar man dock om värnplikt som en skyldighet såväl som en rättighet. Prop 122 har ett särskilt avsnitt som behandlar påföljder för de som bryter mot värnplikten vilket också indikerar att det formellt sett rör sig om ett tvång. (Prop 122: 15). Enligt Nationalencyklopedin är värnplikt ”en rättighet och skyldighet att delta i landets militära försvar och att utbilda sig för detta” (NE, 2014). Värnplikten ska alltså förstås som en rättighet såväl som en plikt. Kvinnors rätt till att delta i landets försvar kan därigenom ses som en jämställdhetsfråga, en rättighet som historiskt sett har förvägrats dem. Värnplikten har en

stark koppling till medborgarskapet och med medborgarskapet följer såväl skyldigheter som rättigheter, men historiskt sett har dessa varit olika för män och kvinnor (Eduards, 2012: 36). Värnpliktens historia går tillbaka till forntiden och de grekiska stadsstaterna. Mannen verkade i det offentliga, som medborgare och soldat, kvinnor inom det privata, som maka och mor. Män kunde nå ära och berömmelse genom att utmärka sig i strid medan kvinnor gjorde sin plikt mot fosterlandet genom att föda barn och förse nationen med nya soldater (Kronsell och Svedberg, 2001:162, Tickner, 1992: 37) Maud Eduards och J. Ann Tickner menar att detta tankesätt lever kvar än idag. Så sent som 2003 uttryckte en svensk, kvinnlig riksdagsledamot att kvinnor inte behöver göra värnplikt eftersom att ”kvinnor gör sin plikt genom att föda barn” (citerad i Eduards, 2012:43).

I Norge blir kopplingen mellan medborgarskap och värnplikt extra tydlig. Allmän värnplikt infördes 1814 samtidigt som delar av den manliga befolkningen fick rösträtt. Den ursprungliga värnpliktslagen gjorde inte skillnad på kön, utan alla *medborgare* hade skyldighet att värna om statens försvar. Det rörde sig alltså om en könsneutral formulering, men det var förmodligen aldrig tanken med lagen. I senare lagar framgår att det endast är norska män som omfattas av värnplikten. När kvinnor fick allmän rösträtt 1913 omfattades de fortfarande inte av värnplikten (Meld St 14, s, 37).

I Sverige infördes den moderna allmänna värnplikten 1901, fram till dess hade det varit möjligt att köpa sig fri. Försvarsmakten blev en unik samhällsinstitution på så vis att den byggde på en tanke om jämlikhet. En erfarenhet som var gemensam för alla män, oavsett sett klassbakgrund (Kronsell och Svedberg, 2001: 160, NE, 2014). Ett av de främsta argumenten för värnplikten är att det ger försvaret en folklig förankring. Med tanke på att värnplikten vilar på en idé om jämlikhet är det kanske rimligt att förvänta sig att även kvinnor ska omfattas av den. Värnplikt är alltså även enligt feministisk teori av stark betydelse för medborgarskapet. Utifrån en liberalfeministisk idé om lika rättigheter oavsett kön skulle man alltså kunna argumentera för att kvinnor ska ges ökad möjlighet att delta i landets försvar. Vissa feministiska författare går så långt som att påstå att värnplikten är en förutsättning för ett fullvärdigt medborgarskap och argumenterar därmed för kvinnlig värnplikt (Nival Davies i Eduards, 2012:44). Kvinnlig värnplikt i Norge lyfts alltså fram som en jämställdhetsfråga. Vad är då jämställdhet? I Nationalencyklopedin kan man läsa följande om jämställdhet:

”att kvinnor och män har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla väsentliga områden i livet. [...] Jämställdhet förutsätter en jämn fördelning av makt och inflytande, samma möjligheter till ekonomiskt oberoende, lika villkor och

förutsättningar i fråga om företagande, arbete, arbetsvillkor samt utvecklingsmöjligheter i arbetet, lika tillgång till utbildning och möjligheter till utveckling av personliga ambitioner, intressen och talanger, delat ansvar för hem och barn samt slutligen frihet från könsrelaterat våld". (NE, 2014).

Jämställdhet är nära besläktat med det vidare begreppet jämlikhet som rör alla människors lika värde oavsett kön, etnicitet religion, social tillhörighet med mera och kan förstås som en av de viktigaste jämlikhetsfrågorna. Man talar om kvantitativ respektive kvalitativ jämställdhet. Med kvantitativ jämställdhet menas en jämn könsfördelning inom alla områden i samhället, arbetsmarkand, politisk representation, maktpositioner, utbildning och så vidare. Med en jämn könsfördelning avses att minst 40 procent av det ena könet är representerat. Finns det mindre än 40 procent av det ena könet är området antingen mans-eller kvinnodominerat. Med kvalitativ jämställdhet avses att mäns och kvinnors tankar, värderingar och erfarenheter tas till vara i lika stor utsträckning i samhället. Likaså ska villkor, rutiner organisationer, regler och så vidare vara könsneutrala, det vill säga de ska inte tillskrivas könsbaserade kompetenser. Kvantitativ jämställdhet är ofta en förutsättning för kvalitativ jämställdhet. (SCB, 2014, 2013:2, NE, 2014).

På så vis är en ökad andel kvinnor i försvarsmakten ett mål i sig, för att uppnå målet om kvantitativ jämställdhet, men kvinnor förväntas även berika försvaret med sina erfarenheter och därigenom ska målet om kvalitativ jämställdhet uppnås (se argumentet om nytta i operativa effekten). Ett argument från feministsikt håll är att kvinnor ska tillåtas att delta i försvaret för att förändra försvarsmakten. Detta undersöks närmare i avsnitt 4.3.

Frågan som vissa feminister ställer sig är: betyder jämställdhet att kvinnor ska anpassa sig till en manlig norm, och i yttersta fall döda för att göra sig förtjänta av sitt medborgarskap? Andra menar att värnplikt är positivt men det behöver inte nödvändigtvis vara en värnplikt inom det militära. Det måste finnas sätt för kvinnor att få ett fullt politiskt medborgarskap utan att engagera sig i försvarsmakten. (Eduards, 2012:46, Enloe 2000:300). En del feministiska forskare, särskilt standpoint- och särartsfeminister forskare förespråkar en alternativ form av värnplikt, kanske i form av omvårdnad, genom vilken kvinnor kan ges status. Man kan också fråga sig om kvinnor verkligen har samma skyldigheter när de inte tagits hänsyn till deras särskilda förutsättningar. I boken *Kroppspolitik: om moder Svea och andra kvinnor* diskuterar Maud Eduards sexuella trakasserier inom det svenska försvaret. Sexuella trakasserier inom den svenska försvarsmakten har undersökts vid tre tillfällen, senast 2005, vid samtliga tillfällen har undersökningarna gjorts på uppdrag av försvarsmakten. Den

senaste undersökningen visar att 36 procent av de kvinnliga officerarna, 36 procent av de kvinnliga värnpliktiga och 13 procent av de civilanställda upplevt sexuella trakasserier i arbetslivet (JämO, 2006:20).

I den norska propositionen framgår att man inför lagändringen rådfrågat två kvinnoorganisationer om hur de såg på lagändringen. Båda motsatte sig den med hänvisning till att kvinnor är diskriminerade i samhället, tjänar mindre, tar större ansvar för hem och familj och inte borde förväntas ta sig an ytterligare ett ansvarsområde:

”Å pålegge kvinner en ny byrde som verneplikt i denne situasjonen er ikke bare urimelig. Det er det motsatte av likestilling, fordi det kan forsterke de økonomiske og sosiale kjønnsforskjellene. Det å behandle ulike grupper helt likt, kan faktisk bidra til å øke ulikheten mellom dem.” (Prop 122 L. 2013-2014, s. 6).

4.2 Trovärdighet och legitimitet

I så väl Norge som Sverige har värnplikten haft en viktig del i att bygga den nationella identiteten (Kronsell & Svedberg, 2001: 154-155). Den svenska Försvarsmaktsledningens andra skäl till att inkludera en större andel kvinnor i den svenska försvarsmakten är att den vill vara en attraktiv arbetsgivare som ska nå hela befolkningen. Försvaret måste ha en folklig förankring. Även de norska utredningarna lyfter legitimitetsperspektivet. För att försvarsmakten ska vara trovärdig är det viktigt att den följer med samhällsutvecklingen. En statlig myndighet måste kunna spegla befolkningen i övrigt och försvaret är inget undantag. Den norska värnplikten och førstegangstjenesten har, liksom den svenska värnplikten hade, en djup förankring i det norska samhället. I *Kompetense for en ny tid* står att värnplikten kan uppfattas stå i strid med grundläggande norska värderingar om lika plikter och rättigheter oavsett kön eftersom den endast varit är en plikt för norska män. En könsneutral värnplikt kan bidra till en bredare folklig förankring eftersom den är representativ för hela befolkningen och kan på så vis stärka värnplikten som samhällsinstitution (Meld. St. 14, s 37). Följande citat är hämtat från den svenska utredningen *Försvarsmakten i samhället*:

”Det är därför av avgörande betydelse att bl.a. andelen kvinnor som söker till och blir anställda i Försvarsmakten ökar. Det är vidare uppenbart att Försvarsmakten måste sträva efter att nå en personalsammansättning som på bästa sätt återspeglar samhället i stort och att myndigheten är en arbetsplats präglad av mångfald. Att uppnå en jämn könsfördelning är en av de åtgärder som måste vidtas för att återspegla samhället. En ökad andel kvinnor på militära befattningar är även viktig ur ett demokratiskt perspektiv. Vidare medför fler kvinnor på militära befattningar en stärkt operativ förmåga. (SOU:2014:73, s.276)”.

Att öka antalet kvinnor i norska försvarsmakten har ett symboliskt värde (Skjelbsæk & Tryggestad, 2008:19). Utifrån det här citatet skulle man kunna säga att detsamma gäller i Sverige. Till skillnad från rättighetsaspekten, den som hänvisar till att män och kvinnor ska ha lika rättigheter och skyldigheter är legitimitetsaspekten ett mål för försvarsmaktens som institution. Legitimitetsaspekten kan inte förklara vad den enskilda kvinnan får ut av att göra militärtjänst, det vill säga ett förstärkt politiskt medborgarskap, utan förklarar snarare vad försvarsmakten som institution får ut av att anställa fler kvinnor. Enligt Cynthia Enloe kan stater vilja att inkludera fler kvinnor inom försvarsmakten ses som ett sätt att uppfattas som moderna och demokratiska gentemot andra stater. Under de senaste åren har många europeiska stater öppnat upp för kvinnor i försvaret (Enloe, 2000:280-83). För såväl Sverige som Norge som ses som föregångsland i jämställdhetsfrågor och där jämställdhet blivit något av en identitetsfråga blir en ökad andel kvinnor i försvarsmakten på så sätt ett sätt att upprätthålla bilden av att man följer med sin tid. Könsneutral värnplikt blir ett sätt att ytterligare påvisa att man är en jämställd och därigenom modern stat. Nedan följer ett utdrag ur den norska propositionen:

”Fra et legitimitetsperspektiv er det viktig at Forsvaret har en god forankring befolkningen og gjenspeiler det samfunnet det er satt til å verne. Videre er det fremholdt at kjønnsnøytral verneplikt kan styrke verneplikten som samfunnsinstitusjon ved at den gjøres allmenn og representativ for hele befolkningen”. (Prop. 122 L (2013–2014, s. 1-2).

Man kan alltså se det som att den norska försvarsmakten motiverar kvinnlig värnplikt med hänvisning till modernitet, jämställdhet och ökad demokrati.

4.3 Den operativa effekten – kvinnor som resurs

Den tredje anledningen som svenska Försvarsledningen lyfter fram är en ökad operativ effekt. Kvinnor förväntas vara en resurs som ska berika försvarsmakten. Detta hör dels ihop med föregående avsnitt, att försvarsmakten ska spegla samhället. Mångfald kan ses som ett mål i sig, men det är även en fråga om resurser. Försvarsmakten vill kunna rekrytera de bästa individerna, med en större mångfald får försvarsmakten en bredare rekryteringsbas.

Försvarsmakten är i sin verksamhet beroende av ett stort antal olika kompetenser. Olika befattningar i organisationen ska bemannas med personer med rätt kvalifikationer för uppgiften. Om denna person är kvinna eller man är i sammanhanget oväsentligt. Att öka andelen kvinnor som är intresserade av att tjänstgöra inom Försvarsmakten är en viktig del i arbetet med att få tillgång till en så hög andel personer med rätt kompetens som möjligt (SOU 2009:63 s.173).

I den norska propositionen finns ett likande argument:

”[...] er vernepliktens innhold begrunnet i Forsvarets behov. Forsvarets behov defineres ut fra hva som gir best operativ evne. Det vil si at man skal ha riktig kompetanse på rett sted og til rett tid. Allmenn verneplikt vil bidra til å utvide kompetansebredden og øke mangfoldet i vernepliktmassen. Forsvaret skal rekruttere fra de best egnede og mest motiverte” (Prop. 122 L (2013–2014, s. 1).

Försvarsmakten vill helt enkelt säkerhetsställa att man kan välja bland de bästa, mest kompetenta individerna. Resursfrågan är särskilt viktig i Sverige där värnplikten i praktiken är avskaffad och där man inte längre kan räkna med ett visst antal värnpliktiga varje år. Men argumentet har också en djupare aspekt. Med operativ effekt menas att man ökar nyttan utan att öka antalet rekryterer. Kvinnor, som grupp, förväntas alltså att berika försvarsmakten med sina erfarenheter. Erfarenheter som är annorlunda än mäns erfarenheter. För att detta ska bli möjligt måste man till viss del alltså förutsätta att kvinnor är annorlunda än män. I den norska utredningen finner man ett likande argument:

”Soldatrollen i vår tid og i fremtiden krever eksempelvis både operative ferdigheter, gode sosiale evner, en bredere kulturforståelse og høy etisk standard for oppdragene Forsvaret skal utøve både hjemme og ute.” (Meld. St. 14 2012-2013, s. 39)

Här framgår alltså att den norska Försvarsmakten förväntar sig att kvinnor ska bidra med något annat just för att det är kvinnor. Man kan tolka det som om att man antar att kvinnor besitter annorlunda egenskaper än män, de har andra sociala färdigheter och större förståelse för andra kulturer. Utifrån ett standpoint-feministiskt perspektiv där syftet är att försöka utforma ett sätt att förstå internationella relationer där även ett kvinnligt perspektiv inkluderats kan den idén välkomnas. Inom det här perspektivet förutsätter man också att kvinnor har andra erfarenheter, därför kan försvarsmakten berikas av att kvinnor ges utökat tillträde. Samtidigt ifrågasätter de flesta feministiska forskare att traditionellt kvinnliga och manliga egenskaper är medfödda och menar att de bygger på sociala konstruktioner.

Enloe menar att det inte är en självklarhet att kvinnor som engagerar sig i landets försvar kommer att utveckla och förnya försvarsmakten. Det kan till och med tvärt om. Kvinnor kan uppleva att de tjänar på att verka inom en institution, som i grunden är patriarkal och på så vis upprätthålla den. Det är därmed inte självklart att försvarsmakten kommer att förändras för att fler kvinnor söker sig till den (Enloe, 2000:279). I Nationalencyklopedins definition av jämställdhet står dock att kvantitativ jämställdhet ofta är en förutsättning för att nå kvalitativ jämställdhet. Om kvinnor deltar i större omfattning, kanske de som grupp kan förändra och berika försvarsmakten över tid.

Poststrukturalister som grupp tar inte ställning till om kvinnor bör få göra militärtjänst men ifrågasätter att kvinnor ska inkluderas just för att det är kvinnor. Genom att inkludera fler kvinnor inom det militära hoppas försvarsmakten att kvinnor ska berika försvarsmakten. Vilket enligt poststrukturalister bygger på förelagade föreställningar om kön och egenskaper tillskrivna ett visst kön.

4.4 Trovärdighet i internationella operationer – FN:s säkerhetsråds resolution 1325 om kvinnor, fred och säkerhet

I *Kompetense for en ny tid* framgår att Norge anses som ett föregångsland inom jämställdhetsfrågor i ett globalt perspektiv, inte minst på grund av arbetet med att implementera FN:s säkerhetsråds resolution 1325 om kvinnor fred och säkerhet. Andelen kvinnor i det norska försvaret är dock lägre än i många andra länder, vilket ses som ett problem.

”En bedre kjønnsbalanse på alle nivåer i våre styrker, vil bidra til at Norge forblir i forkant når det gjelder likeverd og likestilling i praksis. (St.Meld 14, s. 38-40).”

År 2013 placerade sig Norge på första plats i UNDP:s internationella jämställdhetsindex och kunde därmed titulera sig världens mest jämställda land (UNDP, 2015). Generellt sett placerar sig samtliga nordiska länder högt i internationella jämställdhetsmätningar. I en liknande undersökning, EIGI:s (European Institute for Gender Equality) Gender Equality Index placerar sig Finland och Sverige i topp tillsammans med Danmark. Som anledningar till de höga placeringarna nämns stor kvinnlig representation i det politiska rummet och en utvecklad offentlig sektor där de traditionellt kvinnliga sysslorna, vård och omsorg, har frånlyfts kvinnorna (EIGI, 2014). Enligt Inger Skjelsbæck och Torunn L. Tryggestad är jämställdhet en del av den norska självbilden (Skjelsbæck och Tryggestad, 2008: 2). Såväl Norge som Sverige har dessutom sedan länge haft ett starkt engagemang i FN, även finansiellt sätt (Skjelsbæck och Tryggestad 2008:8; SOU:63, s.87). Som några av de första länderna i världen publicerade Norge och Sverige nationella handlingsplaner för att implementera resolution 1325 om kvinnor fred och säkerhet år 2006 respektive 2009. Resolution 1325 om kvinnor, fred och säkerhet antogs år 2000 och syftar till att belysa kvinnors och flickors särskilda utsatthet i konfliktsituationer och kvinnors viktiga roll i konfliktförebyggande, konfliktlösning och fredsuppbyggande arbete samt betona betydelsen av kvinnors lika deltagande i fredsförhandlingar. Därtill uppmanas FN:s medlemsländer att öka antalet kvinnor

i fredsbevarande insatser (UN SCR 1325, s. 1-2). Resolutionen var på många sätt en feministisk seger men har mött mycket kritik i synnerhet från poststrukturalistiska feminister eftersom den gör en tydlig koppling mellan kvinnor och fred och därmed riskerar att befästa traditionella könsroller. Det ligger nära till hands att applicera Elshtains kritik av "just warriors" och "beautiful souls" på konfliktsituationer i Syd, där västerländska män och kvinnor (här "just warriors") skyddar kvinnor i Syd ("beautiful souls"). I den svenska handlingsplanen fastslås att kvinnor är aktörer i fred och konflikt men de är också särskilt sårbara. Därför fokuserar den svenska handlingsplanen på att möjliggöra kvinnors deltagande i fredsprocesser men ska också säkerställa att kvinnor och flickors särskilda skyddsbehov uppfylls. Sverige ska fortsätta att vara ett föregångsland i arbetet för att resolution 1325 ska implementeras. Resolutionen har varit en viktig fråga i svenskt bistånd och Sverige har även har verkat för att lyfta frågan i de regionala och internationella organisationer som Sverige är medlem i. En ökad andel kvinnor i insatser utomlands ska ses ur ett kvantitativt såväl som ur ett kvalitativt perspektiv. Fler kvinnor behövs, även på chefsbefattningar. Den svenska regeringen har som ett övergripande mål att fler kvinnor ska delta i internationella freds- och säkerhetsfrämjande insatser (Svenska regeringens handlingsplan 1325:4- 7). Nedan följer ett citat ur handlingsplanen:

"Kvinnors fulla och lika deltagande i konfliktförebyggande, krishantering, konfliktlösning och fredsbyggande bidrar till internationell fred och säkerhet. Dessutom bidrar det till demokrati, ökad respekt för de mänskliga rättigheterna, och internationell humanitär rätt samt utveckling och fattigdomsbekämpning" (Svenska regeringens handlingsplan 1325, s. 3).

Enligt den svenska regeringen finns alltså en direkt koppling mellan kvinnors deltagande och internationell fred. Detta skulle kunna bygga på en stereotypisk uppfattning om att kvinnor är fredligare än män vilken har kritiserats av poststrukturalister. I handlingsplanen kan man också läsa att:

"Ett ökat deltagande av kvinnor och respekt för kvinnors åtnjutande rättigheter av sina mänskliga rättigheter kan bidra till att förebygga könsrelaterat våld, såsom mäns våld mot kvinnor och flickor, i ett bredare perspektiv" (Svenska regeringens handlingsplan 1325, s. 12).

Vidare kan man läsa att arbetet för att implementera resolution 1325 måste vara en gemensam angelägenhet för alla aktörer, liksom för både kvinnor och män och att stort fokus ligger vid

att få en jämnare könsbalans (Svenska regeringens handlingsplan 1325, s. 8-11). Den norska handlingsplanen är mycket lik den svenska, vilket inte är förvånande eftersom båda utgår från samma dokument, resolution 1325. I likhet med den svenska handlingsplanen fokuserar den norska handlingsplanen till stor del på kvantitativa mått. Norge vill också utöka antalet kvinnliga soldater (Norwegian action plan, 2006, s. 9).

De norska forskarna Inger Skjelsbæk och Torunn L. Tryggestad har studerat den norska handlingsplanen och kommer fram till att fler kvinnor beskrivs som en nödvändighet eftersom män ska ha svårare att utföra vissa arbetsuppgifter. FN förväntar sig till exempel att lokala kvinnor ska ha lättare att anmäla sexuella övergrepp till kvinnlig FN-personal. En högre andel kvinnor ska också förhindra att manlig personal begår sexuella övergrepp i mottagarlandet (Skjelsbæk och Tryggestad, 2008:6). Detta är att lägga stort ansvar på kvinnor. Andra menar att resolutionen bygger på ”hopp”. Man *hoppas* att resolution 1325 ska ge önskvärt resultat utan att veta säkert vilket knappast är effektivt (Penttinen, 2012:163-64). Skjelsbæk och Tryggestad skriver att vissa kritiker menar att 1325 dessutom döljer den norska regeringens riktiga skäl till att man vill öka andelen kvinnor vilket är att man egentligen måste täcka upp ett behov av personal (Skjelsbæk och Tryggestad, 2008:17).

5 Slutsats

5.1 Vad kan förstås utifrån feministisk teori?

Försvarsmakten i Norge och Sverige vill utöka andelen kvinnor i sina respektive verksamheter av följande anledningar; för att män och kvinnor ska ha lika rättigheter och skyldigheter, för att stärka försvarsets legitimitet och trovärdighet, för att ta till vara kvinnor som resurs och för att få trovärdighet i internationella uppdrag. Förenklat sätt utgår liberalfeminister från en tanke om de individuella rättigheterna, därför kan kvinnors möjligheter till försvarsmakten ses som något positivt utifrån ett rättighetsperspektiv. Rättighetsaspekten är mer central i norska utredningarna vilket är naturligt eftersom Norges regering ytterligare måste motivera kvinnlig värnplikt eftersom värnplikten tillämpas, vilket inte är fallet i Sverige. Författare inom andra skolor så som J. Ann Tickner och Maud Eduards konstaterar att man definitivt kan förstå kopplingen mellan värnplikt och medborgarskap men är inte säkra på om den kopplingen är positiv. Kvinnor borde ges andra möjligheter att få ett fullt politiskt medborgarskap än genom att anpassa sig till en manlig norm. I de norska utredningarna framgår att kvinnor och män bör ges lika rättigheter och skyldigheter. Maud Eduards konstaterar problemen med sexuella trakasserier inom försvarsmakten, man kan fråga sig om kvinnor kan påstås ha lika skyldigheter när förutsättningarna är så olika? Postrukturlister motsätter sig inte tanken på att kvinnor ska delta i försvaret, däremot motsätter de sig tanken att kvinnor ska delta just för att det är kvinnor och därmed anses olika män.

Vad gäller frågan om trovärdighet och operativ effekt blir det tydligt att det är kvinnan som ska anpassa sig efter försvarsmakten och att det är kvinnans ansvar att förändra försvarsmakten genom att berika den med sin olikhet. Regeringarnas ambition att öppna upp försvarsmakten kan ses som ett sätt att följa med sin tid - frågan är hur långt man ska gå i denna ambition? Kan man i jämställdhetens namn tvinga kvinnor till militärtjänst? Ytterst

utgör värnplikten en skyldighet, där kvinnor har särskilda uppgifter att utveckla och förändra försvarsmakten. Det rör sig alltså inte om helt lika möjligheter. Kanske är en ökad andel kvinnor i försvarsmakten att börja i fel ände. Man kan fråga sig vad försvarsmaken själva gör för att förändra sin myndighet. Cynthia Enloe menar att en ökad andel kvinnor inom försvarsmakten är ett sätt för stater att framstå som moderna och demokratiska. Å andra sidan kan man fråga vad ett förbud mot att låta kvinnor göra militärtjänst skulle ställa för signaler. Kanske kvinnor ska ges möjligheten, men inte skyldigheten att verka i landets försvar?

Angående kvinnors medverkan i internationella insatser blir det tydligt att Norges och Sveriges ståndpunkter i frågan grundar sig i en uppfattning om att man ser sig leda jämställdhetsligan, en uppfattning som även bekräftas internationellt genom höga placeringar i internationella jämställdhetsmätningar. Poststrukturalister har kritiserat FN:s säkerhetsråds resolution 1325 för att ta kön och egenskaper som tillskrivs kön för givna och att resolutionen i värsta fall riskerar att offergöra kvinnor eftersom de reproducerar en bild av kvinnor som naturligt fredliga och i behov av skydd. Å andra sidan syftar resolution 1325 till att belysa kvinnor inte som bara offer utan som aktörer, kvinnor kanske är i behov av skydd, men de kan skyddas av andra kvinnor, vilket är en skillnad gentemot det traditionella säkerhetstänkandet där kvinnor enbart beskrivs som objekt.

I den allmänna debatten har kvinnors vara eller icke vara i försvarsmakten fokuserat på om kvinnor *kan* verka inom det militära, inom den feministiska debatten frågar man om kvinnor *bör* göra det. Efter att ha tagit del av forskningen på området skulle jag vilja fråga om debatten kanske inte snarare ska handla om under vilka förutsättningar – och på vilka grunder kvinnor ska delta i försvarsmaken i större utsträckning.

5.2 Förslag till vidare forskning

Ett förslag till vidare forskning är att studera kvinnor inom försvarsmakten i en större nordisk kontext. För att göra det bör man inkludera flera nordiska länder. Finland och Danmark tillämpar fortfarande manlig värnplikt. I Finland tas 80 procent av alla 18-åriga män ut för tjänstgöring varje år. Island har inget försvar och kan inte inkluderas i sådan forskning av naturliga skäl. Något annat som kan vara intressant att undersöka är en jämförande analys över tid, i Sverige eller Norge för att ta reda på hur debatten om kvinnor i försvarsmakten har

förändrats sedan 1970 och 80-talet. Ett feministsikt perspektiv som skulle kunnat fördjupa analysen är det postkoloniala feministiska perspektivet. Eftersom de flesta konflikter idag drabbar områden i Syd är kvinnor i Syd som särskilt utsatta, en tolkning av resolution 1325 och Norges och Sveriges handlingsplaner skulle kunna vara att kvinnor från Syd är de som ska skyddas (från män från Syd) av kvinnor från Nord. De framgår inte hur kvinnor från Syd ska kunna få inflytande över sitt eget skydd.

6 Källförteckning

- Acharya, Amitav (2011). "Human security" i Baylis, John, Smith, Steve & Owens, Patricia (red.). *The globalization of world politics: an introduction to international relations*. 5. ed. Oxford: Oxford University Press
- Beckman, Ludvig (2005). Grundbok i idéanalys: det kritiska studiet av politiska texter och idéer. Stockholm: Santérus
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2012). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 3., [utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Eduards, Maud (2012). *Kroppspolitik: om moder Svea och andra kvinnor*. [Ny utg.] Stockholm: Atlas
- Enloe, Cynthia (2000). *Maneuvers: the international politics of militarizing women's lives*. Berkeley, Calif.: Univ. of California Press
- Enloe, Cynthia (1980). "Women – The reserve Army of Army Labor" *Review of Radical Political Economics* nr. Vol 12. nr 42 s. 42-52.
- Esaiason, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik & Wängnerud, Lena (red.) (2012). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 4., [rev.] uppl. Stockholm: Norstedts juridik
- European Institute for Gender Issues, (2014). [Elektronisk] Tillgänglig: <http://eige.europa.eu/content/gender-equality-index> Hämtdatum: 2014- 11-25
- Forsvaret, (2015) <http://forsvaret.no/tjeneste> Hämtdatum: 2015-01-21
- Försvarsmakten, (2015) [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/var-historia/> Hämtdatum: 2015-01-02
- Goldstein, Joshua S. (2001). *War and gender: how gender shapes the war system and vice versa*. Cambridge: Cambridge University Press
- Jämställdhetsombudsmannen, (2006). *Kunskapsöversikt Sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön i arbetslivet* [Elektronisk] Tillgänglig:

- http://www.do.se/Documents/material-gamla-ombudsman/konkskapsoversikt_sextrak_rev_jan07.pdf Hämtdatum: 2014-12-26
- Kronsell, Annica & Svedberg, Erika (2001). "The duty to protect: Gender in the Swedish Practice of Conscription" *Cooperation and Conflict* Vol 36 nr.2 s. 153-176.
- Meld. St. 14.(2012-2013). *Komptetense for en ny tid*
- Nationalencyklopedin, (2014) "Jämställdhet" [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/j%C3%A4mst%C3%A4lldhet> Hämtdatum: 2014-12-12
- Nationalencyklopedin, (2014:.) "Värnplikt" [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/v%C3%A4rnplikt> Hämtadatum: 2014-12-14
- Nato, (2013). [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm Hämtdatum: 2014-12-11
- NOU 2007:15 *Et styrket norskt forsvar*
- Peoples, Columba. & Vaughan-Williams, Nick. (2010). *Critical security studies: an introduction*. London: Routledge
- Penttinen, Elina (2012). "Nordic Women and International Crisis Management: A Politics of Hope?" I Kronsell, Annica & Svedberg, Erika (red.) *Making gender, making war: violence, military and peacekeeping practices*. New York: Routledge
- Prop. (2013–2014) 122 L *Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak. Endringer i vernepliktsloven og heimevernloven (allmenn verneplikt – verneplikt for kvinner)*
- Prop. 2009/10:160 *Regeringens proposition. Modern personalförsörjning för ett användbart försvar - vissa frågor om Försvarsmaktens personal*
- Regeringen, (2009). *Regeringens handlingsplan för perioden 2009-2012 för att genomföra säkerhetsrådets resolution 1235 (200) om kvinnor, fred och säkerhet*.
- Regjeringen, (2006). *The Norwegian Government's Action Plan for the Implementation of UN Security Resolution 1325 (2000) on Women, Peace and Security* Norwegian Ministry of Foreign Affairs.
- Skjelsbæk, Inger & Tryggestad, Torunn L. (2008). *Women in the Norwegian Armed Forces: An Issue of Equal Right or An Operational Imperative?* Paper for the Annual International Studies Convention. San Francisco 26-29 March, 2008.

SOU:2014:73 *Försvarsmakten i samhället – en långsiktig hållbar militär personalförsörjning och modern folkförankring av försvaret*

SOU: 2009:63 *Totalförsvarsplikt och frivillighet.*

Statistiska Centralbyrån , 2014. *På tal om kvinnor och män- lathund om jämställdhet*

St.meld.nr 36 (2006-2007) *Økt rekruttering av kvinner till Forsvaret*

Säkerhetspolitik.se, (2010). Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps informationssida om säkerhetspolitik. [Elektronisk] Tillgänglig:

<http://www.sakerhetspolitik.se/Forsvar/Internationellt/Forsvaret-i-andra-lander/>

Hämtdatum: 2015-01-21

Tickner, J. Ann (1992). *Gender in international relations: feminist perspectives on achieving global security.* New York: Columbia University Press

Tickner, J. Ann (2011) ”Gender in world politics” i Baylis, John, Smith, Steve & Owens, Patricia (red.) *The globalization of world politics: an introduction to international relations.* 5. ed. Oxford: Oxford University Press

United Nation Development Programme, (2014). [Elektronisk] Tillgänglig:

<http://hdr.undp.org/en/content/table-4-gender-inequality-index>

Hämtdatum:

2014-12-01

United Nations, SCR 1325, (2000) Tillgänglig:

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1325\(2000\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1325(2000))

Hämtdatum: 2015-01-18